

Kokoelmakarttahankkeen toteutus Tampereen yliopiston kirjaston terveystieteiden osastolla

Marja-Liisa Siiskonen, Mervi Ahola ja Leena Toivonen

Tampereen yliopiston kirjaston terveystieteiden osastolla on jatkettu valtakunnallisen kokoelmakarttahankkeen pohjustamaa kokoelmien arviointityötä. Arviointityö lähti liikkeelle organisaation ja sen tehtävälueen kartoituksesta. Sen taustoittamana arvioitiin kirjaston painettuja ja elektronisia aineistoja. Kartoituksen johtopäätöksenä oli, että kirjastossa tarvitaan enemmän suomenkielistä ja käytännön hoitotieteeseen suuntautunutta kirjallisuutta. Kirjoituksessa kuvataan kartoituksen toteutusta ja sen tuloksia.

Vuonna 2003 käynnistyneen valtakunnallisen kokoelmakarttahankkeen tavoitteena on ollut kehittää kokoelmien kuvailua ja arviointia sekä parantaa aineistojen saatavuutta ja kattavuutta hankkeeseen osallistuvissa kirjastoissa (Hyödynmaa 2008, Kokoelmakarttahanke 2007).

Hanke päättyi yliopistokirjastojen neuvoston osalta kesällä 2007. Hankkeen loppuraportti annettiin keväällä 2007 (Yliopistokirjastoneuvosto 2007). Koska kokoelmakarttatyön tulisi olla pysyvää toimintaa, jonka avulla pyritään edelleen kehittämään kartoitusta, järjestettiin Helsingin yliopistossa syksyllä 2007 kokous, jossa perustettiin vapaamuotoinen konsortio jatkamaan kokoelmakarttatyötä.

Kehittämistyöhön ilmoittautui mukaan vuoden 2007 loppuun mennessä 20 jäsentä. Hallinnoinnista vastaa Varastokirjasto. Konsortiossa mukana olevat kirjastot ovat nimenneet yhteyshenkilöt, jotka tekevät omissa kirjastoissaan kokoelmien kartoitusta.

Kirjastot arvioivat yhteisesti sovittuja käytäntöjä noudattaen tieteenalakohtaiset kokoelman- ja kuvailevat ne osallistujakirjastojen yhteiseen tietokantaan Doriaan (<https://oa.doria.fi/handle/10024/20>). Yhtenäinen kuvailuformaatti mahdollistaa kokoelmien tai niiden osien vertailun kirjastojen välillä. Se toimii myös yksittäisissä kirjastoissa kokoelmatyön apuvälineenä.

Tärkeä taustakartoitus – yleissilmäys kokoelmiin

Aloitettaessa Tampereen yliopiston kirjaston terveystieteen osaston (Tertio) kokoelmien kuvailua ei liikkeelle tarvinnut lähteä täysin urauurtavalla tavalla. Tampereen yliopiston pääkirjastossa vastaavaa kuvailua oli jo tehty mm. psykologian ja tietojenkäsittelyopin kokoelmien osalta (Hyödynmaa 2007). Tertiossa päätettiin kartoittaa osastokirjaston kokoelmista hoitotyö, kansanterveystiede ja lääketiede kaksi kuukautta kestävä hankkeena.

Työn pohjana oli ajatus siitä, että periaatteessa melkein kaikki kokoelmakarttaa varten tarvittava tieto oli jo jossakin muodossa olemassa. Uusi tieto ja kokoelmakarttatyön tulokset muodostuisivat siten tämän tiedon kokoamisesta ja tulokinnasta. Tieto oli muodoltaan vaihtelevaa: tietojärjestelmien tuottamasta kvantitatiivisesta numerotiedosta kirjaston asiantuntijoiden työkokemukseen ja ammattitaitoon perustuvaan laadulliseen tietoon.

Työ aloitettiin kartoittamalla aihealueen asemaa kirjaston kehysorganisaatiossa. Tällöin tarkasteltiin opiskelijoiden ja tutkijoiden lukumääriä, aihealueelta vuosittain suoritettavien tutkin-
tojen määrää sekä yliopistossa annettavan opetuksen ja tehtävän tutkimuksen painopistealueita.

Vuoden 2007 alusta alkaen voimassa ollut

palvelusopimus yliopiston ja Pirkanmaan sairaanhoitopiiriin välillä on tuonut myös uusia käyttäjiä, joiden määrät myös kartoitettiin. Kun näin saatuja tietoja verrattiin kokoelmasta saatuihin tietoihin, saatiin tarkempi kuva siitä, miten kokoelmat vastaavat opetuksen ja tutkimuksen tarpeisiin.

Alla esitetään esimerkki kuvauksesta hoitotieteen asemasta organisaatiossa:

Terveystieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinnot hoitotyön johtamisen ja hoitotyön opettamisen koulutusohjelmissa. Liseniaatin ja tohtorin tutkinnot. Perustutkinto-opiskelijoita 306 (2,3 % kaikista TaY:n opiskelijoista), jatkotutkinto-opiskelijoita 52 (2,6 %) 2007. Tutkintoja (2007): alempia kk.tutk. 25 (5,4 % kaikista TaY:n alemmista kk.tutkinnoista); ylempiä kk.tutk. 47 (4,3 %); lis.tutk. 0; tohtorin tutk. 2 (1,9 %). Hoitotieteen laitoksella opetusvirkoja (2007) 10 (1,7 % kaikista TaY:n opetusviroista). Tampereen yliopistollisessa sairaalassa hoitoyöntekijöitä (2006) 2438.

Tämän jälkeen alettiin selvittää yleisemmin kokoelman ylläpidon historiaa. Kirjattiin ylös paitsi ne kokoelman osat, joihin kartoitus kohdistui, myös mahdollisesti kartoituksen ulkopuolelle jäävät aihepiiriin erityiskokoelmat. Samoin oli tarpeen tietää, mitä kokoelmanhoidollisia toimenpiteitä, kuten karsintaa, kokoelmaan oli vuosien varrella kohdistettu.

Tarkastelussa aineistot jakaantuivat melko selkeästi aineistomuodon mukaan. Kartoituksessa tarkasteltiin erikseen painettuja aineistoja kuten

kirjoja ja lehtiä sekä elektronisia aineistoja, joihin kuului kirjojen ja lehtien lisäksi myös erilaisia tietokantoja. Tarkastelun lähestymistavat vaihtelivat luettelonomaisista listauksista yksityiskohtaisiin analyyseihin aihealueen joltakin osa-alueelta.

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin painettujen kirjamuotoisten aineistojen ja elektronisten lehtien kartoituksessa ilmenneitä erityispiirteitä.

Selkeä monografiakokoelma

Tertiossa on käytössä NLM- eli National Library of Medicine -luokitus (NLM Classification 2008). Luokituksen hyödyntäminen monografiakokoelmaa rajatessa oli selkeäpiirteistä.

NLM-luokituksessa kaikilla tarkastelun alaisilla aihepiireillä on oma luokkatunnuksensa eli aineiston rajaaminen onnistui hyllyluokkaa apuna käyttäen. Esimerkiksi hoitotieteen kokoelman tarkasteluun otettiin monografiat ja sarjat hyllyluokasta WY (Nursing), kansanterveystieteen kokoelmaan hyllyluokasta WA (Public Health) ja lääketiede rajattiin muihin W-alkuisiin hyllyluokkiin. Tämän tyyppisessä tarkastelussa siis lääketieteen lähitieteiksi ymmärrettävät alueet, kuten anatomia, biokemia, fysiologia, farmakologia, patologia rajautuivat tarkastelun ulkopuolelle.

Rajauksien päättämisen jälkeen kolmesta tarkastelun kohteeksi valitusta aihealueesta tehtiin hakusuunnitelmat kirjaston tietokantaa varten ja niiden perusteella selvitettiin myös kirjastojärjestelmästä monografiakokoelmien laajuudet, kieli- ja ikäjakaumat sekä lainaluvut (Taulukko 1).

Kirjastojärjestelmästä saadun kvantitatiivisen

Vuodet	Nimikkeet	%	Lainakerrat	%	Lainassa	%
1960-1969	1	0,1 %	6	0,1 %	0	0 %
1970-1979	7	0,9 %	11	0,3 %	0	0 %
1980-1989	168	21,3 %	465	10,9 %	12	9,4 %
1990-1994	139	17,6 %	552	12,9 %	10	7,8 %
1995-1999	175	22,2 %	1342	31,4 %	29	22,7 %
2000-2004	223	28,2 %	1650	38,7 %	53	41,4 %
2005-2009	77	9,7 %	242	5,7 %	24	18,8 %
yhteensä	790	100 %	4268	100 %	128	100 %

Taulukko 1. Hoitotieteen monografiakokoelman ikäjakauma ja käyttötilastot 15.2.2008.

datan avulla päästiin tarkastelemaan tarkemmin kokoelman käyttöön liittyviä kysymyksiä, kuten esimerkiksi:

- paljonko kokoelmassa on nimekkeitä
- minkä kielistä aineistoa kokoelma sisältää
- kuinka uutta/vanhaa aineistoa kokoelmassa on
- minkä ikäistä/kielistä aineistoa lainataan/on lainattu eniten/vähiten

Yleisluontoinen tarkastelu kertoo kokoelman karsintatarpeista tietyn vuosi- tai kielirajauksen avulla, mutta vielä tätä selvemmin saadaan selville kokoelman vahvuudet ja mahdolliset kehittämistarpeet tarkastelemalla lähemmin kokoelman painopistealueita.

Kokoelman painopistealueita tarkasteltaessa NLM-luokituksen joskus hyvinkin yksityiskoh- taisesta alaluokkajaottelusta oli huomattava apu. Käytännössä monografiakokoelman analysointiin ei tarvittu Voyagerista tulostettua listausta. Pelkästään kirjastotietokannan Opac-versiosta suoritettu laskenta antoi riittävän tarkat nimekekohtaiset määrät, joita oli helppo tarkastella Excel-taulukossa.

Alla esimerkki hoitotieteen painopistealakohtaisesta kuvauksesta:

Hoitotyökokoelmasta yli 40 % (329 nimekettä) käsitteli käytännön hoitotyötä joko yleisesti (21 %/168) tai jollakin erityisalueella (20 %/161). Erityisalueista suurimmat olivat geriatrinen hoitotyö (6 %/42) ja psykiatrinen hoitotyö (4%/35). Lähes kolmasosa kokoelmasta oli yleisteoksia (27 %/241), jotka käsittelivät mm. koulutusta (5 %/41), tutkimusta (11 %/86) ja hoitotyötä ammattina (6 %/51). Hoitotyön etiikkaa, filosofiaa ja psykologiaa oli kokoelmassa vajaa viidennes (17 %/137). Hallintoa, esimiestehtäviä ja hoitotyön opetusta käsittelevää kirjallisuutta oli 5 % (43 nimekettä).

Kvantitatiivista tarkastelua täydennettiin myös kirjaston asiantuntijan tekemillä hyllytarkaste-

luilla. Hyllytarkastelun selvänä haittapuolena on sen riippuvuus tarkastelijan tiedoista ja taidoista. Se ei myöskään kata tarkasteluhetkellä lainassa olevaa aineistoa. Hyllytarkastelu on kuitenkin parhaimmillaan hyvä ja nopea menetelmä, jolla saadaan tietoa mm. kokoelman kunnosta, laajuudesta, kaksoiskappaleiden määrästä, ilmiasusta ja katteesta.

Ongelmalliset mutta antoisat e-lehdet

Terveystieteiden kokoelmat ovat leimallisesti hyvin lehtikeskeisiä, sillä tieto tarvitaan ja halutaan mahdollisimman tuoreena. E-lehtikokoelmat ovat tästä syystä hyvin laajat. Esimerkiksi lääketieteen lehtien tarkastelussa oli mukana yli kolmetuhatta nimekettä.

Toisin kuin monografiakokoelmassa, lehtien rajaaminen osoittautui välillä ongelmalliseksi. Kokonaisuuden hahmottamiseksi tuntui tarkoituksenmukaiselta saada tutkittava osa lehtikokoelmaa vastaamaan aihepiiriltään mahdollisimman tarkasti painettua monografiakokoelmaa.

Lehtilistojen koostamisessa jouduttiinkin käyttämään useita apuvälineitä. Tärkein näistä oli Nelli-portaalin aiheenmukainen lehtijaottelu, joka toimi perustana listoja työstettäessä. Esimerkiksi kansanterveystieteen lehtilistan kokoamiseen on käytetty Nellin alanmukaisen jaottelun lisäksi apuna nimekehakua ja NLM-luokitusta.

Listan työstämisen jälkeen lehtiä arvioitiin usealla eri tavalla. Voitiin esimerkiksi tutkia, kuinka paljon ISI Web of Knowledge Journal Citation Reports -tietokannan listaamista alan keskeisistä lehdistä löytyy kirjaston tarjoamien lehtien joukosta. Tarkastelua suoritettiin sekä yleisesti että jaottelemalla lehdet kirjastolle tärkeisiin ja vähemmän tärkeisiin julkaisuihin vaikuttavuuskertoimien eli impact factor (IF) -lukujen mukaan. IF-luku on referoituihin artikkeleihin tehtyjen viittausten perusteella laskettu tiedelehtien arvostusta kuvaava luku (The Thomson Scientific Impact Factor 1994, updated 2005).

Tämän tarkastelutavan oletuksena on, että

lehdet, joilla on korkea IF-luku, ovat asiakkaan kannalta keskeisimpiä ja halutuimpia julkaisuja. Aivan näin asia ei tietenkään ole, koska esimerkiksi pienen kielialueen keskeisetkään lehdet eivät sisälly Journal Citation Reports -tietokantaan ja jäävät siten IF-tarkastelujen ulkopuolelle. Tarvittiin siis myös muita lehtikokoelman tarkastelutapoja. Yksi keskeinen mutta edellä kuvattua työläämpinä menetelmä oli tarkastella lehtikokoelman käyttöä.

Tertion e-lehtien käytönseurantaan valittiin kaksi toisiaan täydentävää tarkastelutapaa eli Nellin sfx-linkityksen tilastot ja lehtivälittäjien tarjoamat käyttötilastot. Ilmeni, että kummasakin tavassa oli omat puutteensa ja vahvuutensa, jotka myös vaikuttivat tuloksiin. Tarkastelusta saaduilla käytön top10-listoilla keskimäärin vain viisi lehteä kymmenestä oli samoja, hoitotieteen lehdissä neljä kymmenestä. (Ks. Taulukot 2 ja 3)

Nelli-portaalin kautta saadaan tilastotietoja asiakkaan yhteydenotoista lehteen tai sen yksittäiseen artikkeliin portaalin sfx-linkityksen avulla. Ongelmallista tällaisessa tarkastelussa on se, ett-

eivät kaikki asiakkaat suinkaan käyttää Nelliä tai sen sfx-liittymää.

Lehti voi olla asiakkaan työkonella selaimen bookmark-listalla. Lisäksi Ovid-tietokannoista oli tarkasteluvuonna suora linkki kirjaston tilaamiin e-lehtiin, joten myöskään nämä käyttökerrat eivät olleet kirjautuneet Nellin tilastoon. Sfx-tarkastelun hyvänä puolena on kuitenkin sen helppous ja nopeus. Nellistä saatujen käyttötietojen ristiintaulukoiminen alanmukaisen lehtilistan kanssa onnistui näppärästi Excelissä.

E-lehtivälittäjät tarjoavat myös käyttötilastoja. Tilastoista on usein saatavissa hyvin monipuolisia ja yksityiskohtaisia tietoja. Lehtien käyttöä oli tarkoituksenmukaisinta tarkastella näytölle avattujen artikkelien (Full text requests) määrän perusteella.

Välittäjien käyttötilastoja tarkasteltaessa kannattaa huomata se, että vapaasti verkossa käytettävistä lehdistä ei ole tavallisesti olemassa käyttötilastoja. Tällaisia lehtiä oli tarkastelluilla aihealueilla noin kolmasosa.

Helppimmillaan välittäjän käyttötilastojen ja alakohtaisten lehtilistojen tutkiminen sujui

Taulukko 2. Käytetyimmät hoitotieteen verkkolehdet (tammi-heinäkuu 2007), yhteydenotot Nellin sfx-linkin kautta

364	Journal of Advanced Nursing*
102	Journal of Clinical Nursing
89	The Journal of Nursing Administration*
71	Journal of Nursing Management
67	Scandinavian Journal of Caring Sciences
66	Nursing Research*
58	International Journal of Nursing Studies*
49	Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing
43	Nursing Standard
42	Sairaanhoitaja

*Lehti esiintyi myös lehtivälittäjien antamissa tilastoissa

Taulukko 3. Käytetyimmät hoitotieteen verkkolehdet (v. 2007), tulostetut artikkelit lehtivälittäjien antamien tilastojen mukaan

778	Journal of Advanced Nursing*
384	International Journal of Nursing Studies*
361	The Journal of Nursing Administration*
279	Journal of Substance Abuse Treatment
265	Patient Education and Counseling
259	Nursing Management
222	Nursing Research*
217	Paediatric Nursing
187	European Journal of Cardiovascular Nursing
169	The American Journal of Nursing

*Lehti esiintyi myös Nellin tilastoissa

käyttämällä samaa ristiintaulukoinnin periaatetta kuin sfx-yhteydenottoja tarkastellessa. Myös listakohtainen manuaalinen tarkistus saattoi yksittäistapauksissa tulla kysymykseen. Se oli luonnollisesti työlästä ja aikaa vievää.

Työn edetessä osoittautui, että välittäjät erosivat tilastotarjontansa helpokäyttöisyydessä ja saatavuudessa huomattavasti toisistaan. Joistain lehdistä tilastot sai vain tilaamalla ne erikseen sähköpostilla joko kustantajalta tai käyttötilastojen saaminen edellytti salasanaa, joka saattoi hankalimmillaan olla lehtikohtainen.

Miten kokoelmakarttaa hyödynnetään Tertiossa?

Mary Bushingin (Bushing 2007) mukaan kokoelmien kartoituksesta saatavat hyödyt kirjastolle voidaan tiivistää seuraavalla tavalla:

- tulokset kertovat, missä mennään ja ollaanko saavuttamassa, ylittämässä tai alittamassa itselle asetettuja tavoitteita
- konkreettisen kirjallisen dokumentin avulla on helpompi muistaa ja hallita tietoa, jota tarvitaan päätettäessä kokoelmanhoidollisista asioista
- tuloksilla voidaan oikeuttaa kirjaston budjetti
- tuloksista on apua, kun halutaan kirjata ylös tai tehdä kokoelmanhoidollisia ohjeita lahjoituksia, hankintoja, aineiston säilytystä ja karsintaa varten
- kirjaston työntekijät saavat tutkittua tietoa kokoelmasta ja pystyvät paremmin palvelemaan asiakkaitaan
- kirjastoammattilaisten käsitys omasta roolistaan instituution osana rämsentyy

Näitä Bushingin mainitsemia asioita päästiin kokoelmakartan myötä hyödyntämään myös Tertiossa. Kirjastojen saamat resurssit tulevat tulevaisuudessa todennäköisemmin niukkenemaan kuin kasvamaan. Kokoelman kartoitus mahdollistaa resurssien entistä tarkemman ohjaamisen

painopisteisiin, joilla kokoelmaa halutaan kehittää eli pääosiltaan kirjaston kehysorganisaationa toimivan yliopiston opetukselle ja tutkimukselle keskeisille ja tärkeille alueille.

Kokoelmakartan työstämisen aikana kirjattiin ylös paljon asioita, jotka olivat siihen saakka olleet vain kokeneiden kirjastoammattilaisten hiljaista tietoa. Konkreettinen dokumentti, joka sisältää selkeitä lukuja, on hyvä apuväline myös kommunikoidessa muiden kuin kirjaston sisäiseen organisaatioon kuuluvien tahojen kanssa.

Tertiossa hankintapolitiikkaan kuuluu olennaisena osana myös ympäristössä tapahtuviin muutoksiin reagoiminen. Yliopiston ja Pirkanmaan sairaanhoitopiirin välinen palvelusopimus edellyttää, että kirjasto palvelee yliopistollisen opetuksen ja tutkimuksen lisäksi myös Tampereen yliopistollisen sairaalan henkilökuntaa.

Hoitotyön kokoelman tarkastelu toi ilmi, että kokoelmaan tulisi hankkia lisää suomenkielistä, käytännön hoitotyötä käsittelevää kirjallisuutta. Lainassa olevista kirjoista noin 60 % oli suomenkielisiä vaikka kielialueen osuus koko hoitotieteen kokoelmasta on vain kolmasosa. Lainakeroista suomenkielisten osuus oli yli 60 %.

Päivitetty kokoelmakartta auttaa kirjastoa suunnittelemaan konkreettisesti käytännön toimenpiteitä, joilla kokoelmaa tulevaisuudessa edelleen kehitetään. Kokoelmakartta toimii myös päätöksentekoon vaikuttavana työkaluna kirjaston resurssista päätettäessä.

Lähteet:

Bushing, Mary C.: Collection mapping presentation for directors of academic libraries in Finland August 2007. Saatavilla: <http://www.varastokirjasto.fi/kokoelmakartta/tapahutumats/seminaarit/mary.pdf>

Hyödynmaa, Merja: Kokoelmakartta 2008. Bulletin (2007) 3. Saatavilla: <http://www.uta.fi/laitokset/kirjasto/bulletiini/arkisto/2007/artikkeli57.php>

Hyödynmaa, Merja: Tietokartasta kokoelmakartaksi: 2003-2005. Varastokirjasto tiedottaa (2008) 1. Saatavilla: http://www.varastokirjasto.fi/lang_fi/julkaisut.htm

NLM Classification 2008. Worldwide source of medical library classification. Saatavilla: <http://wwwcf.nlm.nih.gov/class/>

Suomen yliopistokirjastoneuvosto. Kokoelmakarttahanke (ent. tietokarttahanke). Loppuraportti 30.4.2007. Saatavilla: http://www.varastokirjasto.fi/kokoelmakartta/julkaisut/raportit/Loppuraportti_300407.pdf

Kokoelmakarttahanke. Saatavilla: <http://www.varastokirjasto.fi/kokoelmakartta/>

The Thomson Scientific Impact factor. Originally published in the Current Contents print editions June 20, 1994. Saatavilla: <http://scientific.thomsonreuters.com/free/essays/journalcitationreports/impactfactor/>

Tietoa kirjoittajista:

*Marja-Liisa Siiskonen, Kirjastoamanuessi
Tampereen yliopiston kirjasto
e-mail: marja-liisa.siiskonen@uta.fi*

*Mervi Ahola, Tietoasiantuntija
Tampereen yliopiston kirjasto,
Terveystieteiden osasto
e-mail: mervi.ahola@uta.fi*

*Leena Toivonen, Osastonjohtaja
Tampereen yliopiston kirjasto,
Terveystieteiden osasto
e-mail: leena.t.toivonen@uta.fi*